
ԳՐԱԲԱՐՅԱՆ ԳԱՆՁԵՐԻ ԵԶԱԿԻ ՄԵԿՆԻՉԸ
(ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ Աշոտ Աբրահամյանի ծննդյան
100-ամյակի առթիվ)

Ամեն տաղանդավոր մարդ ծնվում է կյանքում իրականություն դարձնելու այն պարզև, որ նրան տրված է ի վերուստ: Աշոտ Աբսենի Աբրահամյանին ճակատագիրը կանխորոշել էր նվիրվել լեզվաբանությանը և հատկապես մեր “արքայական” գրաբարին ու դառնալ ուսուցիչ նաև բարձրագույն դպրոցում՝ նոր կադրեր պատրաստող գիտնականի վարպետությամբ:

Ա. Աբրահամյանի աշխատանքային գործունեությունը կարելի է բաժանել երկու մասի՝ ա) մանկավարժ, բ) գիտնական: Նա 1944 թվականից արդեն դասավանդել է Խ. Աբովյանի անվան մանկավարժական մայր բուհի բանասիրական ֆակուլտետի հայոց լեզվի ամբիոնում: Մինչ այդ աշխատել էր Հրազդանի շրջանի դպրոցներում, ուր բացի հայոց լեզվից ու հայ գրականությունից, դասավանդել էր նաև հանրահաշիվ: Մանկավարժ էր ողջ էությունը, որովհետև իր աշխատանքում առաջնորդվում էր ազգապահպանման ու մարդասիրության գաղափարներով:

Հիշում եմ, թե ինչպես առաջին կուրսում մտավ լսարան և իր առինքնող տեսքով, հիանալի ձայնով, անսպառ գիտելիքներով դասավանդեց “Լեզվաբանության ներածություն” առարկան: Առաջին պահից ուսանողները զգացին, որ իրենց դասավանդում է դասական մակարդակի գիտնական-մանկավարժը, և մենք խիստ զարմացանք, որ նա 1963-ին պաշտպանեց դոկտորական ատենախոսություն: Ա. Աբրահամյանն ինձ դասավանդել է նաև գրաբար ոչ միայն ուսանողական տարիներին, այլև ասպիրանտուրայում: Խստապահանջ դասախոս էր, տանել չէր կարողանում, երբ որևէ ուսանող թերանում էր: Ինքն ուսման մեջ եղել էր ջանասեր ու նվիրյալ, կամենում էր նույն եռանդուն ոգին փոխանցել իր սաներին:

1978 թ. դեկտեմբերին մանկավարժական ինստիտուտի մեծ դահլիճում մեծ շուքով նշվեց Ա. Աբրահամյանի ծննդյան 60 և մանկավարժական գործունեության 40-ամյակը: Դահլիճը լեփ-լեցուն էր, շատերը կանգնած էին դռների արանքում և շարքերի բաժանման մասում: Եկել էին գիտնականներ, հասարակական գործիչներ, նախկին սաներ ողջ Հայաստանից: Նրան շնորհավորեցին ՀՀ ԳԱԱ

ակադեմիկոսներ Լևոն Խաչիկյանը, Մկրտիչ Ներսիսյանը, գրողներ Մկրտիչ Մարգարյանը, Բոգդան Վերդյանը, շատերը:

Վերջում հանդես եկավ հոբելյարը և հետևյալ ձևով բնութագրեց իր սիրելի ուսուցիչներին. “Չեմ կարող մեծ երախտագիտությամբ չհիշել հայագիտության մեծագույն երախտավորներ՝ աշխատանքային հանճար Հրաչյա Աճառյանին, անդնդախոր մտքի տեր Գրիգոր Ղափանցյանին, փոթորկահույզ Արարատ Ղարիբյանին, իմ կենդանի ուսուցիչներ Գուրգեն Սևակին, Արամ Ղանալանյանին”¹:

Ա. Աբրահամյանին շատ բարձր էին գնահատում ՀՍՍՀ ԳԱ հասարակական գիտությունների բաժանմունքի նշանավոր դեմքերը՝ Սուրեն Երեմյանը, Գևորգ Զահուկյանը, Էդվարդ Աղայանն ու Էդվարդ Ջրբաշյանը:

Շնորհակալական խոսքի ընթացքում Ա. Աբրահամյանը հատուկ ջերմությամբ հիշեց իր արժանավոր աշակերտներին՝ մանկավարժների, գիտնականների և գրողների մի պատկառելի ցանկ: Նրա աշակերտները իրականում շատ բազմաքանակ են հատկապես գրաբարի գծով: Բավական է հիշել, որ Գրիգոր Նարեկացու հանճարեղ “Մատեան ողբերգութեան” երկի աշխարհաբար թարգմանիչներ Պողոս Խաչատրյանն ու Արշալույս Ղազինյանը, ինչպես նաև գրաբարից ռուսերեն թարգմանած նույն երկի հեղինակներ Մարգո Դարբինյան-Մելիքյանը և Լենա Խանլարյանը եղել են Ա. Աբրահամյանի գրաբարի դասընթացի ուսանողները:

Ա. Աբրահամյանն այնքան հմուտ էր գրաբարում, որ թվում էր, թե այն սովորել էր գուցե XVII դարում Սյունյաց Մեծ անապատում կամ Մխիթար Սեբաստացու մոտ՝ Վենետիկում: Իր շնորհակալական խոսքում մեծ լեզվաբանը վկայակոչեց անմահ Թումանյանի հետևյալ խոսքերը.

Գանձեր ունեմ անտակ, անծիր,
Ես հարուստ եմ, ջան, ես հարուստ...²

Գիտնականը, իրոք, հարուստ էր իր հիանալի դուստրերով, իր եռանդուն սաներով, իր ազգագույն գործունեությամբ, որը ծավալում էր միաժամանակ թե՛ մանկավարժական բուհում և թե՛ ԳԱ Հր. Աճառյանի անվան լեզվի ինստիտուտում, ուր երկար տարիներ՝ (1978–1985) մինչև իր անժամանակ ու հանկարծառաւ մահը, ղեկավարում էր Ժամանակակից հայոց լեզվի և Համաբարբառների բաժինները: Չնայած իր անձնական կյանքի երկու ողբերգությունների՝ երիտասարդ կնոջ և գեղեցկուհի ավագ դստեր վաղաժամ մահը, նա փորձում էր պահ-

¹ “Հայագիտական հանդես”, գիրք II, “Հայ ակադեմիկոսներ” շարք, Ա. Աբրահամյան. Հետազոտություններ, մտորումներ, խոհեր, Երևան, 2001, էջ 37:

² Նույն տեղում, էջ 39:

պանել գիտության ու մանկավարժական պարտքի նվիրվածությունն ու կենսահաստատ վարքագիծը՝ մնալով բարի, առաքինի, օբյեկտիվորեն աջակցող:

1980 թ. սեպտեմբերի 17-ի օրագրային գրառման մեջ կարդում ենք. “Բհարկե, մարդը կատարում է այն, ինչին ի վիճակի է: Ես ընտրեցի իմ ժողովրդի հոգևոր գանձերից ամենաթանկագինի՝ չքնաղ մայրենիի ուսումնասիրությունն ու ուսուցումը: ... Հավատարիմ եմ մնում իմ սկզբունքներին ու դավանանքին: Առաջնորդվում եմ հույսով ու լավատեսությամբ: Դրանք միշտ էլ ինձ ապավեն են եղել”³:

Ա. Աբրահամյանին բարձր են գնահատել թե՛ մանկավարժական ինստիտուտում և թե՛ ակադեմիայում: 1977-ին նա ընտրվում է ՀԽՍՀ ԳԱ թղթակից անդամ, իսկ 1965-ից արդեն ՀԽՍՀ գիտության վաստակավոր գործիչ էր, 1960-ից մինչև մահը մանկավարժական ինստիտուտի հայոց լեզվի ամբիոնի վարիչն էր: Նրա խոսքը ծանրակշիռ էր, ազդեցությունը մեծ թե՛ ֆակուլտետի և թե՛ ողջ բուհի աշխատանքային գործընթացում:

Գիտության մեջ Ա. Աբրահամյանի առաջին կարևոր գործը Հայաստանի բուհերի համար հրատարակած “Գրաբարի ձեռնարկն” է, որը 1976-ին լույս տեսավ չորրորդ անգամ՝ 10.000 տպաքանակով (558 էջ): Այս ձեռնարկը, որի առաջին հրատարակությունը եղել է 1952 թվականին, լեզվաբանների կարծիքով ցարդ մնում է լավագույնը⁴: Այդ ձեռնարկով գրաբարյան գանձերի մեջ են խորացել Մաշտոցի անվան Մատենադարանում աշխատած և աշխատող միջնադարի շատ նվիրյալներ: Դրա մասին շատերն ինձ խոստովանել են անձամբ:

Ա. Աբրահամյանի երկու հիմնարար տեսական աշխատությունները հրատարակվել են Հր. Աճառյանի անվան լեզվի ինստիտուտի գիտական խորհրդի որոշմամբ: Առաջին մենագրությունը կոչվում է “Հայերենի դերբայները և նրանց ձևաբանական նշանակությունը” (Երևան, 1953): Այս գրքի օգտագործված գրականության ցանկը խիստ տպավորիչ է: Նրանում չի անտեսված ոչինչ՝ սկսած միջնադարյան հայ մատենագիրների երկերից, Մխիթարյան հայրերի հետազոտություններից, XIX–XX դարերի հայ դասականների երկերից, ռուսական լեզվաբանական անհրաժեշտ հետազոտություններից, գերմանական լեզվաբանների աշխատություններից մինչև իր ժամանակի նշանավոր հայ լեզվաբանների երկերը:

1962 թ. լույս է տեսնում “Բայը ժամանակակից հայերենում” աշխատությունը: Գիրքն ընդգրկում է ժամանակակից արևելահայ գրական հայերենում բայի խոսքի մասային գրեթե բոլոր կարևոր բնութագրումները: Ուսումնասիրության մեջ հաշվի է առնված ոչ միայն գրական երկերում տեղ գտած բայի հետ կապվող քե-

³ Նույն տեղում, էջ 103:

⁴ Նույն տեղում, էջ 19:

րականական իրողությունները, այլև բանավոր խոսքում եղած ուշագրավ տվյալները:

Ա. Աբրահամյանի գիտական նվաճումներն են այն դասական թարգմանությունները, որոնք նա կատարել է աշխարհաբարի վերածելով Եզնիկ Կողբացու “Եղծ աղանդոց” երկը և Ստեփանոս Օրբելյանի “Սյունիքի պատմությունը”:

Այս երկու աշխատությունները տարբեր են և՛ իրենց բնույթով, և՛ իրենց լեզվական իրողություններով: Երկու երկերն էլ միջազգային հայագիտության մեջ խիստ տարածված են և արժանացել են բարձր գնահատականի: Ա. Աբրահամյանը գրում է. “Եղծ աղանդոց”-ը գրավոր մեծարժեք հուշարձան է նաև լեզվաոճական առումով: Շատ ու շատ ուսումնասիրողներ են հիացել նրա լեզվով ու ոճով⁵: Թարգմանիչը ծանոթ է եղել Եզնիկի երկի ֆրանսերեն երեք, գերմաներեն մեկ և Վ. Չալոյանի ռուսերեն ամբողջական թարգմանությանը: Նրա առաջաբանից ու ծանոթագրություններից պարզ է դառնում, որ քաջատեղյակ է գրադաշտական կրոնի սրբազան մատյանին՝ Ավեստային, նաև Եզնիկի օգտագործած աղբյուրների հիմնական մասին: Այս հանգամանքն էլ նպաստել է գիտնականի գերազանց թարգմանությանը, որն ամբողջովին պահպանել է գրաբարյան բնագրի պատկերավորությունը, դիպուկությունն ու հմայքը:

Որպես իր առաջաբանի եզրահանգում՝ Ա. Աբրահամյանը գրում է. “Անշուշտ, Եզնիկի նման մեծատաղանդ մատենագիրը չէր կարող սահմանափակվել միայն մեկ ինքնուրույն երկով: Սակայն, բացի “Եղծ աղանդոց”-ից, մեզ ուրիշ ինքնուրույն երկ չի հասել: Առայժմ ստիպված ենք բավարարվելու “Եղծ աղանդոց”-ի հմայքով⁶:

Գիտնականի օրագրության 1980 թ. սեպտեմբերի 3-ի գրառումից տեղեկանում ենք հետևյալը. “Ուրախությամբ նշում եմ, որ այսօր ավարտեցի Ստ. Օրբելյանի փարիզյան հրատարակության 1-ին հատորի աշխարհաբար թարգմանությունն ու ծանոթագրումը: Աշխատանքը ծանր է, բայց հաճույքով եմ կատարում: Երագում եմ տեսնել հրատարակությունը”:

Ավա՛ղ, նա չտեսավ 1986-ին լույս տեսած Օրբելյանի երկի աշխարհաբար թարգմանությունը, որն իսկական նվեր է արդի հայագիտությանն ու պատմագրությանը:

Ֆրանսիացի նշանավոր հայագետ Մարի Ֆելիսիտե Բրոսսեն առաջինն է, որ ֆրանսերենով գիտական աշխարհին ներկայացրել է Ստ. Օրբելյանի երկի ամբողջական հրատարակությունը՝ այն իրականացնելով երկու սովոր հատորներ-

⁵ Եզնիկ Կողբացի. Եղծ աղանդոց, Թարգմանությունը, ներածությունը և ծանոթագրությունները Ա. Ա. Աբրահամյանի, Երևան, 1970, էջ 18:

⁶ Նույն տեղում, էջ 31:

⁷ “Հայագիտական հանդես”, գիրք II, էջ 103:

րով, որոնցից մեկը բնագիրն է, երկրորդը՝ խիստ մանրամասն ու մեծաթեք ծանոթագրությունները⁸։ Բրոսսեից հետո նման հանգամանալի ու հետազոտական ստուգություն պարունակող աշխատությունը պատկանում է Ա. Աբրահամյանին, որն իր թարգմանությանը կցել է պատմական, գրական, լեզվաբանական բարձրարժեք ծավալուն առաջաբան, իսկ գրքի վերջում զետեղել հիացմունք առաջացնող հարուստ ծանոթագրություններ՝ թվով 1778։ Նման աշխատանքն արժանի էր բարձր մրցանակի, սակայն հեղինակն արդեն կենդանի չէր։ Քանի որ Սյունիքը ներկայիս Հայաստանի տարածքում է, իսկ մի մասն էլ Արցախում, ապա թարգմանիչն իր պարտքն է համարել անձամբ այցելել այն հնավայրերը, որոնք նկարագրված են “Սյունիքի պատմության” մեջ։

Ինձ համար արժանահիշատակ է մի դեպք, որ կապվում է “Սյունիքի պատմության” արդեն լույս աշխարհ գալու հետ։ Բնականաբար, ես անմիջապես գնեցի Ստեփանոս Օրբելյանի գիրքը և խորացա նրա առաջաբանի, բնագրի ու ծանոթագրությունների մեջ և որոշեցի գրախոսել այն ու տպագրել “Սովետական Հայաստան” պաշտոնաթերթում։ Թերթի գլխավոր խմբագիրն էր Էմանուել Մանուկյանը, որն ինձ չէր ճանաչում։ Նա բարեկիրթ ձևով ընդունեց ինձ և ոչ հաճույքով ասաց, թե մի տեսակ մոդա է դարձել, որ ասպիրանտներն իրենց գիտական դեկավարին հաճոյանալու համար գրախոսում են նրանց գրքերը, նաև հարցրեց, թե արդյոք գիրքն արժանի է ջերմ գրախոսության։ Ես խոսեցի գրքի արժանիքների մասին և վերջում ասացի, որ Ա. Աբրահամյանը չի եղել իմ գիտական դեկավարը, առավել ևս նա չի կարող կարդալ այս գրախոսությունը, որովհետև նա, ցավոք, կենդանի չէ։ Գլխավոր խմբագրի վերաբերմունքը միանգամից փոխվեց, և նա ջերմորեն ասաց. “Դուք գրախոսել էք մեռած մարդու գիրքը, ուրեմն այն լույս կտեսնի սեպտեմբերի 1-ի համարում”։

Խորհրդային տարիներին մտավորական ընտանիքները տանը բաժանորդագրությամբ ստանում էին մեծաքանակ տարալեզու պարբերական մամուլ։ Նույնը վերաբերում էր նաև մեր ընտանիքին։ Երբ սեպտեմբերի 1-ին աշխատանքից տուն եկա, մայրս ասաց, որ թերթում տպագրված է իմ հոդվածը։ Ես այդ լուրն ընդունեցի որպես մրցանակ, որ Էմ. Մանուկյանը շնորհել էր հայ դպրոցին ու Հայաստանին նվիրված մանկավարժին ու գիտնականին։

Աշոտ Արսենի Աբրահամյանն իր ոչ երկար կյանքն ապրեց քաղաքացիական պարտքի խոր զգացմունքով։ Բավական է կարդալ նրա օրագրության էջերը և տեսնել, թե նրան որքան մեծ ուրախություն է պատճառում Հայաստանի տնտեսական, գիտական ու մշակութային զարգացումը։ Նա Արփա-Սևան ջրատարի

⁸ *St' u Histoire de la Siounie* par Stéphanos Orbélian, traduit de l'Arménien par M. Brosset, Première livraison, Histoire de la Siounie, SPb, 1864; Second livraison, Introduction, SPb., 1866.

մասին գրում է. “Դա մի հոգեգմայլ պահ էր: Արփայի ջրերից (ջրանցքը.– Ա. Դ.) դուրս գալով նետի նման սուրում էր ու խառնվում լճի կապույտին: Երա՞գ էր, թե՞ իրականություն: Մքանչելի իրականություն: Ժողովրդիս նվիրական երազանքներից մեկի իրականացումն էր”⁹: Նույն կերպ նրան հոգեկան բերկրանք է պատճառում Երևանի մետրոպոլիտենի բացումը, Ծիծեռնակաբերդի մարզահամալիրի երևան գալը մայրաքաղաքի ճարտարապետության մեջ:

Հիանալի իմանալով հայ անցյալի մատենագրությունը՝ նրան մեծապես հետաքրքրում էր նաև իրեն ժամանակակից հայ և օտար գրականությունը: Նրա օրագրության մեջ հիշատակվում են հայրենասեր գրողներ Սերո Խանգադյանը, Պարույր Սևակը:

Մարտիրոս Սարյանի 90-ամյակի առթիվ “Երեկոյան Երևան” թերթում գիտնականն իր ողջունի ջերմ խոսքն է ուղղում աշխարհահռչակ նկարչին՝ շեշտելով. “Սարյան-նկարչի արմատները մխրճվում են խոր միջնադարի մեջ, դրանք հասնում են մինչև մեր երբեմնի ծաղկուն ոստան Անին”¹⁰:

Ա. Աբրահամյանը հարյուրավոր հոդվածների հեղինակ էր: Դրանք տպագրվել են “Պատմաբանասիրական հանդես”, “Լրաբեր հասարակական գիտություններ”, “Բանբեր Երևանի համալսարանի”, “Հայոց լեզուն և գրականությունը դպրոցում”, “Սովետական Հայաստան”, “Գրքերի աշխարհ”, “Հայրենիքի ձայն”, “Սովետական դպրոց”, “Երեկոյան Երևան” պարբերականներում:

Ա. Աբրահամյանը ծնվել է Սևանի մոտ գտնվող Գեղամավան գյուղում, սակայն նրան ճանաչողների համար նա ազնվական տեսքով մտավորական էր, որը երբեք չէր թաքցնում իր ծագումը, առավել ևս հպարտությամբ իր կոթողային թարգմանությունը ընծայում է հորը. “Կատարածս նվիրում եմ հորս՝ տոհմիկ երկրագործ Արսեն Աբրահամի Պետրոսյանի հիշատակին”¹¹:

Այս հոդվածն էլ թող խնկելի տուրք լինի մեծ լեզվաբանի ու իսկական մանկավարժի պայծառ հիշատակին:

ԱԵԼԻՏԱ ԴՈԼՈՒԽԱՆՅԱՆ

⁹ “Հայագիտական հանդես”, գիրք II, էջ 113:

¹⁰ Նույն տեղում, էջ 48:

¹¹ Ս. Օրբելյան. Մյունիքի պատմություն, Թարգմանությունը, ներածությունը և ծանոթագրությունները Ա. Ա. Աբրահամյանի, Երևան, 1986, էջ 3: